

**ULUG‘BEK HAMDAMNING “MUVOZANAT” ROMANIDA TASVIRIY
IFODALARNING SEMANTIK-USLUBIY XUSUSIYATLARI**

Xamitova Mashhura Yaxshiboy Qizi

O‘zbekiston Jurnalistika Va Ommaviy
Kommunikatsiyalar Universiteti Magistranti

R.Jumaniyozov

ILMIY RAHBAR: Professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21485450>

Kalit so‘zlar. Badiiy matn, tasviriy ifoda, semantika, uslubiyyat, o‘xshatish, metafora, individual uslub, lingvopoetika.

Kirish (dolzarlighi)

Badiiy asar tilini o‘rganish, xususan, undagi tasviriy ifodalarning ma’no va uslubiyy xususiyatlarini tahlil qilish zamonaviy o‘zbek tilshunosligining muhim vazifalaridan biridir. Tasviriy ifodalar — o‘xshatish, metafora, epitet, perifriza kabi vositalar — yozuvchining fikrini obrazli va ta’sirchan ifodalashda katta ahamiyatga ega. Tilshunoslikda badiiy matn tili va tasviriy vositalar bir qator olimlar tomonidan o‘rganilgan. Tasviriy ifodalarning (metafora, metonimiya, perifriza, o‘xshatish va boshqalar) poydevor mohiyati hamda ularning inson tafakkuri, diskursiv amaliyot va til sathidagi o‘rnini o‘rganishda xalqaro kognitiv tilshunoslik hamda semantika maktablari qarashlari nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

G. Lakoff va M. Johnson (1980) o‘zlarining "Metaphors We Live By" fundamental tadqiqotida metafora nafaqat sof stilistik figuralik vosita, balki insonning dunyoni anglash, idrok etish va tajribasini konseptuallashtirish usuli — "tafakkur shakli" ekanligini kognitiv nuqtai nazardan asoslab berganlar.

C. Bonvillain (2003) lingvomadaniyatshunoslik va semantik tahlil orqali badiiy hamda muloqot birliklarning semantikasi jamiyatning ma’naviy-idrokiy tushunchalari hamda qadriyatlar tizimini aks ettirishini ko‘rsatgan.

N.D. Arutyunova (1990) va V.N. Teliya (1988) slavyan va umumiy tilshunosligida metafologiya va obrazli iboralarning lingvopoetik, konseptual hamda emotsional-ekspressiv xususiyatlarini tizimlashtirib, badiiy matnda troplarning muallif idrokini ifodalashdagi semantik transformatsiyalarini atroflicha tahlil qilishgan.

O‘zbek tilshunoslik maktabida badiiy nutqning tasviriy vositalari, troplar, leksik-semantik va lingvostilistik vositalar rivoji bir qator yetakchi olimlar ishlarida atroflicha tadqiq etilgan.

A. Hojiyev, H. Jamolxonov va I. Qo‘chqortayev kabi tilshunoslar o‘z izlanishlarida ko‘chma ma’noli birliklar, troplar va semantik guruhlarining uslubiyy imkoniyatlari, badiiy tekstda semantik ko‘chishlar va ularning ekspressiv-emotsional bo‘yog‘ini nazariy jihatdan asoslaganlar.

A. Mamajonov, R. Qo‘ngurov, B. Yoqubov va M. Yoqubbekova badiiy matnlarda qo‘llaniladigan poetic tasvir vositalari, metaforik va perifrastik birliklar, o‘xshatishlar hamda ularning leksik-semantik maydonini lingvostilistik nuqtai nazardan yoritishgan.

E. Kilichev va B. Umurqulov o‘zbek tilining badiiy tasvir va stilistik imkoniyatlarini hamda badiiy nasr tilining leksik-semantik o‘ziga xosliklarini alohida monografik rejada tadqiq etganlar.

Ulug‘bek Hamdam — zamonaviy o‘zbek nasrida betakror badiiy uslubi, psixologik-falsafiy tasvir mahorati hamda o‘ziga xos poetik leksikoni bilan ajralib turadigan adibdir. Adib ijodi, xususan, uning davr va inson ruhiyati muvozanatini aks ettiruvchi "Muvozanat" romani adabiyotshunos olimlar D. Quronov, U. Jo‘raqulov, N. Rahimjonov va A. Rasulov tomonidan

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

adabiyotshunoslik, romanchilik poetikasi, asarning g'oyaviy-badiiy mundariyasi hamda qahramonlar ruhiyatining badiiy tahlili nuqtai nazaridan chuqur o'rganilgan.

Biroq, adabiyotshunoslikda asarning syujet-kompozitsion va g'oyaviy-falsafiy doirasi atroflicha yoritilgan bo'lsa-da, romandagi tasviriy ifodalarning (metafora, perifriza, metonimiya, o'xshatish, epitet) sof lingvistik hamda semantik-uslubiy (lingvopoetik va lingvostilistik) xususiyatlari, ularning muallif individual uslubini shakllantirishdagi o'rni va semantik transformatsiyalari haligacha yaxlit, maxsus ilmiy ob'ekt sifatida izchil tahlil etilmagan. Shu sababli mazkur mavzu dolzarb hisoblanadi. Mavjud ilmiy manbalar va nazariy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tasviriy vositalar nazariyasi turli diskurslar misolida o'rganilgan bo'lsa-da, Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanidagi obrazli iboralar, semantik ko'chishlar va perifrastik birliklarning individual-mualliflik qo'llanilishi alohida lingvistik tahlilga tortilmagan. Ushbu tezis aynan ushbu lingvistokutubxonadagi bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi — "Muvozanat" romanidagi tasviriy ifodalarning semantik va uslubiy xususiyatlarini aniqlash hamda ularning muallif individual uslubini shakllantirishdagi o'rnini ko'rsatishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Romandagi tasviriy ifodalarni aniqlash va turlarga ajratish;
2. Ularning semantik (ma'no) xususiyatlarini tahlil qilish;
3. Tasviriy ifodalarning matndagi uslubiy vazifasini yoritish;
4. Ularning qahramonlar ruhiy holatini ifodalashdagi o'rnini ko'rsatish.

Tadqiqot obyekti, predmeti va metodlari

Bo'lim	Mazmuni
Tadqiqot obyekti	Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romani matni
Tadqiqot predmeti	Romandagi tasviriy ifodalarning (o'xshatish, metafora, epitet, perifriza) semantik va uslubiy xususiyatlari
Maqsad	Tasviriy ifodalarning ma'no va uslubiy vazifasini aniqlash, ularning muallif uslubini yaratishdagi o'rnini ko'rsatish
Metodlar	Komponent tahlil, kontekstual tahlil, qiyosiy tahlil
Ilmiy yangilik	"Muvozanat" romani asosida tasviriy ifodalarning tasnifi va ularning qahramon ruhiyatini ochishdagi vazifasi birinchi marta tizimli o'rganilishi

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

1. "Muvozanat" romani materiali asosida tasviriy ifodalarning amaliy tasnifi ishlab chiqiladi.
2. Tasviriy ifodalarning nafaqat bezak, balki qahramon ruhiyatini ochib beruvchi vosita ekanligi ko'rsatiladi.
3. Muallifning individual uslubini yaratishda tasviriy vositalarning o'rni aniqlanadi.

Kutilayotgan natijalar

Tadqiqot natijasida "Muvozanat" romanidagi tasviriy ifodalarning tizimli tasnifi va ularning uslubiy-semantik tahlili taqdim etiladi. Bu natijalar o'zbek tili uslubiyati va badiiy matn tilshunosligi sohasidagi nazariy bilimlarni boyitishga xizmat qiladi.

Xulosa va amaliy ahamiyati

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Tadqiqot natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida "Badiiy matn tahlili" va "O'zbek tili uslubi" fanlarini o'qitishda, shuningdek, o'quv qo'llanmalari tayyorlashda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
2. Bonvillian C. *Language, Culture, and Communication: The Meaning of Messages*. – Upper Saddle River: Prentice Hall, 2003. – 416 p.
3. Arutyunova N.D. *Metafora i diskurs // Teoriya metafor*. – Moskva: Progress, 1990. – S. 5–32.
4. Teliya V.N. *Metafora kak model smysloproizvodstva i yeye ekspressivno-otsenchnaya funktsiya // Metafora v yazyke i tekste*. – Moskva: Nauka, 1988. – S. 26–52.
5. Hojiyev A. *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002. – 168 b.
6. Qo'ngurov R. *Badiiy til stilistikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1983. – 160 b.
7. Kilichev E. *Badiiy tasvirning leksik vositalari*. – Toshkent: Fan, 1982. – 88 b.
8. Yoqubov B. *Badiiy nutqda tasviriy vositalarning semantik-stilistik xususiyatlari: Filol. fan. nomz. ... diss.* – Toshkent, 2004. – 148 b.
9. Yoqubbekova M. *O'zbek she'riyatida poetik tasvir vositalarining leksik-semantik xususiyatlari*. – Toshkent: Fan, 2005. – 124 b.
10. Quronov D. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. – 224 b.
11. Jo'raqulov U. *Nazariy poetika masalalari: Matn va talqin*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015. – 288 b.
12. Rahimjonov N. *Mustaqillik davri o'zbek romanchiligi poetikasi*. – Toshkent: Fan, 2007. – 240 b.
13. Hamdam U. *Muvozanat (Roman)*. – Toshkent: Oltin qalam, 2025. – 256 b.